

Úhlení

VERČA HLADÍKOVÁ

ABSTRAKT. Příspěvek shrnuje základní metody řešení geometrických úloh. Uvádí jejich orientované verze, které nám umožňují vyhnout se rozebírání různých konfigurací bodů v řešení. Dále obsahuje úlohy vhodné k procvičení této techniky.

Věta. (Charakterizace tětívových čtyřúhelníků) *Nechť $ABCD$ je konvexní čtyřúhelník. Pak následující tvrzení jsou ekvivalentní:*

- (i) $ABCD$ je tětívový (má kružnici opsanou),
- (ii) $|\sphericalangle ACB| = |\sphericalangle ADB|$ (shodnost obvodových úhlů),
- (iii) $|\sphericalangle ABC| + |\sphericalangle ADC| = 180^\circ$.

Věta. (O středovém a obvodovém úhlu) *Body A, B, C leží na kružnici se středem S . Pak*

$$2|\sphericalangle ACB| = |\sphericalangle ASB|.$$

Příklad. (Lemma o dvou kružnicích) Jsou dány kružnice k, l , které se protínají v bodech A, B . Na kružnici k zvolme bod X a sestrojme Y jako průsečík přímky XB s kružnicí l (pokud $X = B$, pak přímkou XB myslíme tečnu ke kružnici k). Ukažte, že nezávisle na volbě bodu X má trojúhelník AXY vždy stejné vnitřní úhly.

Věta. (O úsekovém úhlu) *Nechť ABC je trojúhelník vepsaný do kružnice k a p přímka procházející bodem A . Na přímce p zvolme bod X tak, aby úhel XAB byl ostrý nebo pravý. Pak platí, že p je tečna kružnice k , právě když $|\sphericalangle XAB| = |\sphericalangle ACB|$.*

Definice. *Obloukový úhel $|\overrightarrow{AB}|$ dvou bodů A, B ležících na kružnici k je roven $|\sphericalangle AXB|$ pro libovolný bod X ležící na opačném oblouku $\overrightarrow{AB}$.*

Příklad. Nechť je $ABCD$ obdélník a P bod na jeho opsané kružnici různý od jeho vrcholů. Nechť W, X, Y a Z jsou kolmé projekce bodu P na strany AB, BC, CD a DA . Ukažte, že jeden z bodů W, X, Y a Z je ortocentrum trojúhelníka tvořeného zbylými body.

Věta. (O obloukových úhlech) *Nechť k je kružnice, A, B, C, D libovolné body na ní a X průsečík AD a BC . Pokud*

- (i) X leží uvnitř kružnice k , pak $|\sphericalangle AXB| = |\overrightarrow{AB}| + |\overrightarrow{CD}|$,
- (ii) X leží na polopřímce DA mimo kružnici k , pak $|\sphericalangle AXB| = |\overrightarrow{CD}| - |\overrightarrow{AB}|$,

(iii) X leží na polopřímce AD mimo kružnici k , pak $|\sphericalangle AXB| = |\overrightarrow{AB}| - |\overrightarrow{CD}|$.

Definice. *Orientovaným úhlem* $\sphericalangle(p, q)$ dvou přímk p, q (v tomto pořadí) nazveme úhel, o který je třeba otočit p (v kladném směru – tedy proti směru hodinových ručiček), aby otočená p byla rovnoběžná s q . Dovolujeme přitom také otáčení o nulový úhel (identita) a o záporný úhel (o absolutní hodnotu tohoto úhlu v záporném směru).

Lemma. (Základní vlastnosti orientovaných úhlů) *Pro přímky p a q platí*

- (i) $\sphericalangle(p, p) = 0$,
- (ii) $\sphericalangle(p, q) = -\sphericalangle(q, p)$,
- (iii) $\sphericalangle(p, q) + \sphericalangle(q, r) = \sphericalangle(p, r)$,
- (iv) $\sphericalangle(p, q) = \sphericalangle(p, q) + k \cdot 180^\circ$, kde k je celé číslo,
- (v) pokud body A, B leží na jedné kružnici se středem S , pak $\sphericalangle(AS, AB) = \sphericalangle(BA, BS)$ (opačná implikace platí za předpokladu, že tento úhel není nulový).

Můžeme tedy předpokládat, že $\sphericalangle(p, q) \in \langle 0^\circ, 180^\circ \rangle$.

Lemma. *Pokud α, β, γ jsou vnitřní (neorientované) úhly trojúhelníku ABC , potom nastává jedna ze dvou možností:*

- (i) $\sphericalangle(CA, AB) = \alpha$, $\sphericalangle(AB, BC) = \beta$, $\sphericalangle(BC, CA) = \gamma$;
- (ii) $-\sphericalangle(CA, AB) = \alpha$, $-\sphericalangle(AB, BC) = \beta$, $-\sphericalangle(BC, CA) = \gamma$.

Důsledek. (součet úhlů v trojúhelníku) *Buďte A, B, C tři různé body v rovině. Pak*

- (i) $\sphericalangle(AB, AC) + \sphericalangle(BC, BA) + \sphericalangle(CA, CB) = 180^\circ$,
- (ii) $\sphericalangle(AB, AC) = \sphericalangle(BA, BC) + \sphericalangle(CB, CA)$.

Věta. (O obvodovém a středovém úhlu pro orientované úhly) *Nechť body A, B, C, X leží na jedné kružnici se středem X pak*

- (i) $\sphericalangle(AB, BC) = \sphericalangle(AX, XC)$.
- (ii) $2 \cdot \sphericalangle(AB, BC) = \sphericalangle(SA, SC)$.

Věta. (O úsekovém úhlu pro orientované úhly) *Přímka BX je tečna ke kružnici opsané trojúhelníku ABC právě tehdy, když $\sphericalangle(AC, CB) = \sphericalangle(AB, BC)$.*

Věta. (o tětíkových čtyřúhelnících) *V rovině jsou dány 4 různé body A, B, C, D . Tyto body leží na jedné kružnici, právě když platí*

$$\sphericalangle(AC, AD) = \sphericalangle(CB, BD).$$

Příklad. (Folklor) *Jsou dány kružnice k_1, k_2, k_3, k_4 tak, že k_i a k_{i+1} a protínají v bodech A_i a B_i ($k_5 = k_1$). Ukažte, že pokud je A_1, A_2, A_3, A_4 leží na jedné kružnici, pak i B_1, B_2, B_3, B_4 leží na jedné kružnici.*

Definice. *Obloukový orientovaný úhel* $|\sphericalangle \overrightarrow{AB}|$ oblouku AB kružnice k v kladném směru je roven $|\sphericalangle(AX, BX)|$ pro libovolný bod X leží na oblouku $\overrightarrow{B\hat{A}}$.

Věta. (O orientovaných obloukových úhlech) *Nechť $ABCD$ je tětíivový čtyřúhelník a X průsečík přímek AD a BC . Pak $|\sphericalangle(AX, BX)| = |\overrightarrow{AB}| + |\overrightarrow{DC}|$.*

Úloha 1. Přímký p, q se protínají v bodě S . Dále jsou dány body A, B takové, že $\sphericalangle(p, SA) = \sphericalangle(SB, q)$. Paty kolmic z bodů A, B na přímkou p označme postupně A_p, B_p a obdobně paty kolmic na přímkou q jako A_q, B_q . Dokažte, že body A_p, A_q, B_p, B_q leží na jedné kružnici.

Úloha 2. (Miquelova věta) Je dán trojúhelník ABC . Na přímkách BC, CA, AB leží postupně body X, Y, Z . Dokažte, že kružnice opsané trojúhelníkům AYZ, XBZ a XYC prochází jedním bodem.

Úloha 3. (Lemma o spirální podobnosti) Kružnice k_1 a k_2 se protínají v bodech X a Y . Přímká procházející X protíná k_1 a k_2 podruhé v A a B . Druhá přímká procházející X protíná k_1 a k_2 podruhé v C a D . Ukažte, že jsou si trojúhelníky AYC, BYD podobné.

Úloha 4. Je dán rovnoramenný trojúhelník SAC se základnou AC . Na přímkách SA, SC leží postupně body X, Z takové, že přímká XZ je rovnoběžná s přímkou AC . Buď O střed kružnice opsané trojúhelníku AZS . Ukažte, že přímký XC a SO jsou na sebe kolmé.

Úloha 5. (Švrčkův bod) V trojúhelníku ABC označme $\check{S}$ druhý průsečík osy vnitřního úhlu u vrcholu A s kružnicí opsanou ABC . Dále označme $\check{S}'$ druhý průsečík osy vnějšího úhlu u vrcholu A s kružnicí opsanou. Nakonec označme středy kružnic připsaných ke stranám BC, CA, AB postupně I_a, I_b, I_c a střed kružnice vepsané I . Dokažte

- (i) $|\check{S}B| = |\check{S}C| = |\check{S}I| = |\check{S}I_a|$,
- (ii) $|\check{S}'B| = |\check{S}'C| = |\check{S}'I_c| = |\check{S}'I_b|$.

Úloha 6. Buď H průsečík výšek trojúhelníku ABC a H' obraz H v osové souměrnosti podle přímký AB . Dokažte, že H' leží na kružnici opsané ABC .

Úloha 7. Skrz průsečík výšek H trojúhelníku ABC vedeme přímkou p . Označme p_a, p_b osové obrazy přímký p podle přímek BC, CA . Dokažte, že se přímký p_a, p_b protínají na kružnici opsané.

Úloha 8. (Simsonova přímká) Buď P bod na kružnici opsané trojúhelníku ABC . Dokažte, že paty kolmic z P na strany trojúhelníku (3 body) leží v jedné přímkě.

Přímká z předchozí úlohy se nazývá Simsonova přímká trojúhelníku ABC vzhledem k bodu P .

Úloha 9. Jsou dány body A, B, C, P na jedné kružnici. Kružnice k se dotýká přímký PA v bodě A a prochází bodem B . Druhý průsečík této kružnice s přímkou AC označme X . Dokažte, že přímká BX je kolmá na Simsonovu přímkou trojúhelníku ABC vzhledem k bodu P .

Úloha 10. Je dán ostroúhlý trojúhelník ABC . Nechtě D, E, F paty výšek z vrcholů A, B, C . Jeden z průsečíků EF s kružnicí opsanou trojúhelníku ABC označme P . Průsečík přímk BP a DF označme Q . Ukažte, že $AP = AQ$.

(IMO Shortlist 2010)

Úloha 11. Na stranách trojúhelníka ABC leží postupně body P, Q, R . Nechtě k_A, k_B a k_C jsou kružnice opsané trojúhelníkům AQR, BRP, CPQ . Jsou-li X, Y a Z druhé průsečíky AP s k_A, k_B a k_C , pak ukažte, že $\frac{YX}{XZ} = \frac{BP}{PC}$. (USAMO 2013)

Úloha 12. Nechtě MN je přímka rovnoběžná se stranou BC trojúhelníku ABC , tak že $M \in AB$ a $N \in AC$. Přímky BN a CM se protínají v P . Kružnice opsané trojúhelníkům BMP a CNP se podruhé protínají v Q . Ukažte, že $|\sphericalangle BAQ| = |\sphericalangle CAP|$. (Balkán 2009)

Úloha 13. Kružnice k_1 a k_2 se protínají v bodech P a Q . Nechtě AC a BD jsou takové tětivy kružnic k_1 a k_2 , že přímky AB a CD se protínají v P . Přímky BD a AC se protínají v X . Y je bod na k_1 takový, že $PY \parallel BD$. Z je bod na k_2 takový, že $PZ \parallel AC$. Ukažte, že body Q, X, Y, Z leží na jedné přímce. (USA TST 2007)

Úloha 14. Je dán trojúhelník ABC s kružnicí opsanou k . Nechtě l je libovolná přímka v rovině a l_A, l_B, l_C obrazy l podle úseček BC, CA, AB . Nechtě $A'B'C'$ je trojúhelník určený přímkami l_A, l_B, l_C .

(i) Ukažte, že střed kružnice opsané trojúhelníku $A'B'C'$ leží na k .

(Irán 1995)

(ii) Předpokládejme, že l je tečna k . Ukažte, že kružnice opsaná $A'B'C'$ se dotýká kružnice k .

(IMO 2011/6)

Návody

1. Najdi tětíkové čtyřúhelníky.
2. Najdi obvodové úhly a využij součet úhlů v trojúhelníku.
3. Využij velikost vedlejšího úhlu v tětíkovém čtyřúhelníku.
4. Použij středové a obvodové úhly.
5. (i) Osy úhlů jsou na sebe kolmé.
(ii) Využij obvodové úhly.
6. Vyúhli.
7. Použij obloukové úhly.
8. Využij velikost vedlejších úhlů v tětíkových čtyřúhelnících.
9. Použij větu o úsekových úhlech.
10. Ukaž, že APFQ je tětíkový čtyřúhelník.
11. Použij lemma o spirální podobnosti.
12. Najdi tětíkové čtyřúhelníky a použij spirální podobnost.
13. Ukaž, že XQAC je tětíkový čtyřúhelník.

Literatura a zdroje

- [1] Martin Tancer: *Orientované úhly*, Prudka, 2002.
- [2] Mirek Olšák: *Orientované úhlení*, Domašov, 2012.
- [3] Michal 'Kenny' Rolínek: *Angle chasing*, Dobrá voda, 2010.
- [4] Titu Andreescu a Razvan Gelca: *Mathematical Olympiad Challenges*, Birkhäuser, 2011.
- [5] Evan Chan: <http://web.evanchen.cc/handouts/Directed-Angles/Directed-Angles.pdf>